

INTERDISCIPLINARITA A KOMPARATISTIKA V LITERÁRNEJ VEDE (rozhľady)

BÁTOROVÁ MÁRIA – GALLIK JÁN – KAMENEC IVAN – MARUŠIAK JURAJ – MIHÁLIKOVÁ SILVIA –
SEDOVÁ TATIANA

Dňa 13. marca 2023 sa v Malom kongresovom centre SAV v Bratislave konala prezentácia knihy Márie Bátorovej *Kontexty a komparatistika v literárnej vede (Model interpretácie alternatívneho umenia)*, ktorá vyšla v roku 2022 vo vydavateľstve VEDA SAV. Jednotlivé vedecké komentáre uverejňujeme v rubrike *Rozhľady* aj s odpoveďou autorky na otázky, ktoré vyplynuli z uvedených textov. Text Ivana Kamenca bol prednesený v Klube nezávislých spisovateľov 14. novembra 2023.

JÁN GALLIK

Univerzitná profesorka a literárna vedkyňa Mária Bátorová v monografii *Kontexty a komparatistika v literárnej vede (Model interpretácie alternatívneho umenia)*, ktorý je jedným z významných výstupov riešeného projektu VEGA 2/0026/19 s názvom *Literárny/umelecký artefakt a jeho kontexty (Komparatistika a sociálne vedy)*, zostala verná svojmu dlhoročnému vedeckému záujmu najmä „o tabuizované témy, ktorým sa literárna veda nesmela venovať za bývalého režimu a za posledných tridsať rokov im venovala málo pozornosti“ (Bátorová 2022, 8). Keď už hovoríme o kontextoch, tak by som rád spomenul aj niektoré jej predchádzajúce práce, ktoré boli a naďalej sú (nielen) pre literárnu vedu podstatné, ba priam kľúčové. Okrem prelomovej štúdie *Katolícka moderna*, publikovanej v monografii *Biele miesta v slovenskej literatúre* (spoluautori Jozef Hvišč, Vladimír Petřík, Viliam Marčok) ešte v roku 1991, keď sa o tvorbe týchto autorov mohlo po štyroch desaťročiach komunistickej totality konečne začať slobodne hovoriť, vydala i dôležitú monografiu *Roky úzkosti a vzopätia* (1992). Na mnohých príkladoch predstavila silnú „protirečivosť politiky a humanisticky orientovanej kultúry a literatúry počas celých šiestich rokov slovenského štátu“ (Bátorová 2022, 12), ktorá napriek intenzívnej snahe niektorých oficiálnych kultúrnych pracovníkov Slovenskej republiky o manipuláciu slovenskej literatúry nezaznamenala úplné stotožnenie sa s fašisticko-nacistickou ideológiou a možno povedať, že práve slovenská kultúra najmä v rokoch 1938 – 1939 jediná spĺňala požiadavku svojbytnosti, t. j. nesúhlas a rezistenciu voči nemeckej agresii, no predsa uvedomujúc si zodpovednosť za zachovanie „odkazu otcov“, demokratickej tradície a národnej slobody. I jej ďalšie významné *kontextové monografie* o Pavlovi Straussovi, Jozefovi Cígerovi Hronskom či Dominikovi Tatarkovi otvárajú v literárnovednom diskurze nové dimenzie, cez ktoré sa dovtedy na tieto osobnosti a ich dielo nikto nepozrel. Zároveň sú aj dôležitým *redizajnom* od ideologických nánosov. Veď ako sama tvrdí v publikácii *Slovenská literárna moderna v spektre svetovej moderny* (2011, 8), postupom času zistila, že „u nás nepovolený výskumný postup je legálny, totiž antropologicky a interdisciplinárne zameraný výskum, na ktorom sa zúčastňuje okrem literárnoteoretických a literárnokritických aspektov aj antropológia, sociológia, psychológia, filozofia a história“.

Invenčný prístup k nastoleným výskumným problémom potvrdzujú aj mnohé ďalšie literárnovedné štúdie Márie Bátorovej, pričom tak otvorila možnosti ďalšieho bádania pre viacerých literárnych vedcov: „Mladý vedec sa má vedieť pýtať, prečo robí výskum, ktorému sa venuje. Keď skúma túto otázku, nutne príde k tomu, že jeho interpretácia predmetu skúmania má prispievať cez skúmanú jednotlivosť k jednotlivej a aj všeobecnej pravde, ktorá má byť komunikovaná cez výsledky jeho výskumu do vedomia verejnosti“ (ibid., 20).

Veď i samotný model interpretácie literárneho textu a jeho kontextov, ktorý v monografii *Kontexty a komparatistika v literárnej vede (Model interpretácie alternatívneho umenia)* autorka

precizuje v rôznych teoretických kontextoch, poskytol teoretickú bázu pre výskum v dizertačných prácach úspešných doktorandiek Márie Bátorovej (Kataríny Zechelovej, Tamary Heribanovej Šimončíkovej a Zuzany Kopeckej), ktoré boli vynikajúco obhájené a vydané aj knižne.

V monografii je interpretačne a komparačne nazerané na pertraktované literárne diela nie cez jednu, ale cez rozličné teórie i metodologické prístupy. Hlavným dôvodom je, aby mohol byť jeden konkrétny text „lúčovito zameranou interpretáciou konektovaný s jeho kontextami. Zvláštnosťou tohto postupu je, že rovnaký typ kontextu sledujeme u každého člena vzorca modelu (A – T – Č a ich kontexty) vždy znova a znova, pretože nevznikali a nepôsobili v tom istom čase a priestore, čiže môžu byť u každého člena modelu iné“ (ibid., 9). Aj na základe inšpiračného vplyvu viacerých renomovaných zahraničných vedcov z rôznych odborov (P. Ricoeur, J. Patočka, H. G. Gadamer, U. Eco, R. Koselleck, Q. Skinner a i.) či medzinárodne uznávaného domáceho semiotického výskumu Nitrianskej školy (F. Miko, A. Popovič, T. Žilka, P. Liba, V. Obert a i.) ukazuje autorka na objektivitu interpretácie, ktorú verifikuje konkrétny text, a ktorý je zároveň podrobený analýze, pričom ho verifikujú práve jeho kontexty. Jej metóda tak „nemá holistický charakter, pretože bazíruje na konkrétnostiach a smeruje cez typologické a genetické súvislosti k väčšiemu celku“ (ibid., 17). Nezabúda ani na zmysel a význam analyzovaných textov vo vývine národných kultúr a cez porovnávaciu literárnu vedu poukazuje i na hodnoty nadnárodného kultúrneho povedomia. Vo vlastnom koncepte interpretácie uplatnila *antropologický aspekt*, ktorého použitie v minulom režime nebolo možné, a vo fenomenologickom výskume, očistenom od nánosov socialistickej ideológie, kládla dôraz na vypracovanie štruktúry „životného sveta autora“ a jeho diela. Nemenej dôležitou metódou vo výskume Márie Bátorovej je metóda *hermeneutického kruhu*. Napokon rozvíja i výskum Dionýza Ďurišina, ktorý „opodstatnil demokratický nárok tzv. malých literatúr na súčinnosť v celku, v ktorom sa skutočne nachádzajú, pretože celok funguje len natoľko dobre, ako dobre fungujú jeho súčasti“ (ibid., 28).

Treba oceniť, že Mária Bátorová vo svojom výskume dôrazne upozorňuje na fakt, že pri skúmaní textu s časovým odstupom, čo sa pri alternatívnej literatúre často stáva, treba mať na zreteli hermeneutickú situáciu textu, a tak v procese porozumenia textu je dôležité *dejinné vedomie*. M. Bátorová sa dlhodobo zaoberá výskumom politicky ostrakizovaných autorov prvej aj druhej fázy disentu (Pavol Strauss, Jozef Hnitka, kňazi Štefan Sandtner, Anton Srholec a Ján Chryzostom Korec, všetci autori, ktorí emigrovali do cudziny po druhej svetovej vojne, väznení po „Barbarskej noci“, ale aj autori stíhaní politicky po roku 1968 ako Tomáš Strauss, Dominik Tatarka, Marián Városov, M. Zemko, J. Vanovič, M. Hamada, M. Gáfrik, V. Hložník, Anton Hykisch, sochár Ján Jankovič, Ján Budaj, Peter Bartoš a celá plejáda akčných umelcov).

Všetko jej úsilie napokon smeruje k tomu, aby *čitateľom* predstavila dôležitosť vnímania a videnie súvislostí, ktoré „umožňuje lepšie pochopiť každú jednu entitu v rámci jednej disciplíny a v porovnaní s inými“ (ibid., 19). A tiež, že len poznanie kontextov zmierňuje konflikty a nepoznanie ich prináša. Veď poznanie „kontextov je vlastne vzdelanie a prináša pochopenie vývinu predmetu, ktorý skúmame“ (ibid., 49).

Ako je uvedené na zadnom obale knižky, interdisciplinárny prínos v skúmanej oblasti je nesporný. Rovnako ako osobné nasadenie, odvaha a etika výskumu Márie Bátorovej formulovať a zdôvodniť zistenia napriek tomu, že nie sú zavedené, uznávané. I jej zásluhou je vo svete nie veľmi známa slovenská literatúra prezentovaná a recipovaná. Márii Bátorovej sa tak skutočne podarilo včleniť modernú slovenskú literatúru 20. storočia do známych paradigiem svetovej literatúry.

IVAN KAMENEC

Najnovšia monografia Márie Bátorovej okrem svojho nespochybniteľného odborného a poznacieho prínosu, alebo práve preto, je aj náročnou lektúrou. Myslím si, že to čiastočne platí aj

pre literárnych historikov a teoretikov, ale ešte viac – a najmä – pre laika, akým som v danom odbore ja. Zdá sa mi preto trochu nepatričné, či až trochu drzé, že na pôde Klubu nezávislých spisovateľov v kruhu odborníkov, spisovateľov, literárnych historikov a teoretikov referujem o knihe práve ja. Preto sa alibisticky spolieham na vašu toleranciu voči mojím komentárom, otázkam i kritickým, možno, že niekedy selektívnym alebo príliš amatérskym poznámkam. Na druhej strane ma trpko utešuje, že ak na čele ministerstva kultúry dnešnej slovenskej vlády je taká osoba, aká tam bola dosadená, tak aj ja môžem hovoriť o veciach, ktorým iní rozumejú omnoho lepšie a viac.

K prečítaniu a k následnému referovaniu o publikácii ma priviedla jedna jej črta, ktorá je v oblasti spoločenských vied na Slovensku dosť zriedkavá. Ide o interdisciplinárnu metódu, teda organické prepojenie viacerých vedeckých disciplín, čo autorka aplikovala na výskum a interpretáciu problematiky. O interdisciplinarite sa v spoločenských vedách často hovorí, no málokedy sa v konkrétnom výskume naplňa, resp. sa zamieňa za multidisciplinárnu metódu (pod čím rozumiem kvantitatívne radenie výsledkov iných vedných odborov okolo hlavnej témy výskumu). Interdisciplinárny prístup sa ťahá ako červená niť celým textom knihy. Je však nielen pre odborníka, ale aj pre čitateľa veľmi náročný. Prirodzene, mňa pri tomto prístupe najviac zaujal historický kontext, historické súvislosti a ich aplikovanie v texte knihy. Historizmus je permanentne prítomný v Bátorovej textoch (nepoznám ich zďaleka všetky), no najviac ma oslovil v jej monografii *Roky úzkosti a vzopätia*. Okrem historických pohľadov autorka kvalifikovane, a zrejme aj pod vplyvom zahraničnej literatúry (je obdivuhodné, koľko z nej pozná), exploatuje a imputuje do svojich interpretácií vedecké výsledky z oblasti sociológie, filozofie, politológie, psychológie, dokonca aj psychoanalýzy. V tomto výpočte trochu chýbajú výsledky z oblasti etnológie, ktoré v súčasnosti hrajú v historiografii, osobitne v tzv. malých dejinách, stále vážnejšiu úlohu. Pripúšťam však, že to celkom nemusí platiť pre literárnu vedu. Viaceré prvky knihy, myslím tu na použité grafy a obrázky, pripomínajú charakter používaný v exaktných vedných disciplínach.

Ďalším pozoruhodným a prínosným fenoménom publikácie sú metódy a princípy komparatistiky. Komparácia v knihe má niekoľko rovín: porovnávanie s dielami slovenskej a svetovej literatúry, čerpanie zo zahraničných výsledkov teórie literatúry, resp. z vyššie spomínaných vedných odborov, a v neposlednom rade aj pokus o syntetizáciu jednotlivých druhov umenia, v tomto prípade najmä umeleckej literatúry a výtvarného umenia.

Ak hovorím o syntetizácii, tak treba spomenúť autorkino vysvetlenie, že kniha je syntézou jej niekoľko desaťročných výskumov z oblasti teórie a dejín slovenskej, čiastočne i zahraničnej literatúry. Bibliografický výber z autorkiných prác tvorí jednu z príloh monografie. Na tomto mieste mám jednu otázku. Všetky uvádzané bibliografické údaje majú vročenie po roku 1990. Nezdá sa mi, že predtým sa Mária danou problematikou vôbec nezaoberala. Zároveň si uvedomujem, že to nemohla robiť v takej miere a s takou intenzitou, vzhľadom na vtedajšiu existujúcu spoločensko-politickú situáciu. Jednoducho to nebolo možné alebo želateľné. Z bibliografickej prílohy vidno, že veľa svojich teoretických, ale aj iných štúdií publikovala v zahraničí, čo v pozitívnom smere prispelo k tamojšej propagácii slovenskej literatúry a kultúry vôbec. Z tohto pohľadu treba spomenúť dôležitý fakt, že miesto tradičného – viac alebo menej rozsiahleho – cudzojazyčného resumé je celý text knihy uverejnený aj v anglickom jazyku. Je to jeden z mála dostupných spôsobov, ako sa malá krajina v zahraničí môže zviditeľniť (okrem mimoriadnych výsledkov jej športovcov). Bátorovej kniha, ako aj jej bohatá publikačná činnosť v zahraničí, je toho dobrým dôkazom. Mimochodom, osudom malých krajín je, že svet ich poznáva a začína sa o ne zaujímať až vtedy, keď sa na ich území odohrávajú negatívne dramatické či tragické udalosti (napr. vojnové, nacionálne, sociálne alebo iné konflikty, násilné politické prevraty, prudké zvraty vo vnútornej a zahraničnej politike štátu atď.). V poslednom menovanom prípade sa, žiaľ, Slovensko v ostatných týždňoch a dňoch opäť zviditeľňuje a dostáva sa do nechcenej pozornosti zahraničných médií. (Ospravedlňujem sa za túto odbočku.)

Bátorová vo svojej knihe napĺňa jednu dôležitú zásadu, platnú aj pre historiografiu. Ak má bádateľ ambíciu v rámci svojej disciplíny skúmať teoretické otázky, hľadať, nachádzať a formulovať jej „filozofiu“ a pomenovať jej teoretické problémy, môže to kvalifikovane robiť len na základe štúdia a vyhodnocovania konkrétnych faktov, udalostí, osobností a ich vzájomných súvislostí. Nazdávam sa, že tento predpoklad autorka vo svojej knihe napĺňa a demonštruje.

Konkrétnou témou knihy je citlivá otázka vývoja samizdatu a tzv. alternatívnej literatúry v rokoch 1945 – 1989 v rámci Slovenska. Z teoretickej stránky a z deskriptívneho pohľadu sa Bátorová pohybuje v pomyselnom štvoruholníku, ktorého strany sú mnohými, neraz málo viditeľnými znakmi navzájom prepojené, prelínajú sa. Ide o kontext medzi autorom, čitateľom a vlastným textom. Výklad je vždy rámcovaný historickými udalosťami a súvislosťami, ktoré rozhodujúcou mierou poznačili prejavy reprezentantov disentu, alternatívnej, resp. „vnútroexilovej“ tvorby. Autorka tieto pomyselné skupiny rozlišuje a charakterizuje. Tábor skutočných fyzických emigrantov, teda exilových umelcov a vedcov, bez ohľadu na ich často diametrálne odlišnú či protirečivú ideovo-politickú orientáciu, aj keď dosahovali po umeleckej a výskumnej stránke vysokú úroveň, bol pre domáce kultúrne prostredie tabuizovaný. Exiloví autori, resp. výsledky ich práce, boli pre vládu politickú moc neprijateľné, apriórne odmietané a pre domácu kultúrnu obec zakázané. To sa však v jednotlivých obdobiach komunistickej totality v značnej miere týkalo nielen domácich disidentov, ale čiastočne aj nositeľov domácej alternatívnej kultúry, resp. „vnútorných exulantov“. Niekedy by bolo azda treba pre menej zorientovaných čitateľov, ku ktorým patrí aj ja, precíznejšie charakterizovať spomenuté termíny.

Z hľadiska chronologického delí autorka skúmanú tému na dve obdobia. Prvé vymedzuje rokmi 1945/1948 a koncom 60. rokov; druhé obdobie datuje od začiatku 70. rokov až do pádu totalitného režimu. Túto periodizáciu možno akceptovať, čo je v súlade s celkovým historickým vývojom na Slovensku, v Československu i v Európe. Niekde však chýbajú jednak spoločné i rozdielne znaky oboch etáp, jednak bolo treba viac prihliadať na ich vnútorné členenie, kde neraz dochádza k prekvapujúcim paradoxom. Vychádzam pritom z poznania a skúsenosti vývoja v slovenskej historiografii.

Ak spomínam dejepisectvo a jeho úlohu, resp. reflexiu v spoločnosti, nemôžem odolať pokúšaniu, aby som si na tomto mieste z profesionálnej samolúbosti neohrial vlastnú polievočku. Pokúsím sa tento exkurz ilustrovať citovaním slov Paula Valéryho, ktoré sa priamo či nepriamo dotýkajú aj krásnej literatúry a každého umeleckého, resp. vedeckého prejavu: „Dejiny sú najnebezpečnejším produktom vypracovaným v laboratóriách nášho rozumu. Pobádajú k snom, opíjajú národy, prebúdzajú v nich falošné spomienky, zveličujú ich reflexy, rozjatrujú ich staré rany, zbavujú ich pokoja a uvrhujú ich do mánie veľikášstva a stihomanu.“ Dodávam ešte výrok J. W. Goetheho, ktorý upozorňoval, že pre umelcov a vedcov je nebezpečné, ak neporozumejú tajným želaniam svojich panovníkov. A zároveň dodáva, že veľakrát sa im však stane ešte nebezpečnejším a osudnejším, ak im porozumejú príliš dobre. Myslím si, že aj tu treba v mnohých prípadoch hľadať príčiny a dôsledky disidentských postojov alebo výsledkov alternatívnej či vnútroexilovej tvorby slovenských spisovateľov i ďalších umelcov, tvorcov, resp. vedeckých pracovníkov. Tento konštrukt medzi literátmi vari najlepšie dokumentuje osobnosť a osudy D. Tatarku, ktorý spolu s J. C. Hronským a P. Straussom patrí medzi ústredné postavy, cez ktoré Bátorová rozvíja svoje zaujímavé a podnetné úvahy. Vychádza pritom logicky zo svojich početných štúdií a kníh o spomínaných spisovateľoch. Jej, podľa mňa trochu zúžený výber treba rešpektovať, no možno by ho bolo dobre personálne trochu rozšíriť. Rovnaká kritická poznámka platí aj pri odvolávaní sa na historikov (Hudek, Letz, Zemko), kde vypadli mená a najmä výsledky prác D. Kováča, R. Holeca, J. Mészároša a predovšetkým L. Lipáka. Prekvapuje, že niektoré z ich historicko-teoretických štúdií nie sú spomenuté ani v prehľade použitej literatúry. Pre mňa bola zaujímavá a objavná i komparácia troch vyššie spomenutých slovenských spisovateľov s predstaviteľmi európskeho i svetového literárneho neba v 20.

storočí (K. Čapek, F. Kafka, T. Mann, W. Faulkner, F. M. Dostojevský, S. Márai, F. Werfel, S. Zweig, L. Vaculík a ďalší).

Chcem ešte upozorniť na jednu stránku, ktorá sa v knihe objavuje na viacerých miestach. Je to jej polemický tón, ktorému však menej orientovaný a menej zasvätený čitateľ, teda aj ja, nemusí vždy rozumieť, prípadne s ním súhlasiť. Je to však otázka absentujúcej odbornej diskusie a jej metód u nás. Opäť vychádzam zo skúsenosti historiografie, kde nám chýba viac vzájomnej tolerancie a rešpektu k názoru oponenta, najmä vtedy, ak s ním nesúhlasíme. Niekde sa mi totiž zdá (neviem, či oprávnene), že autorka formuluje svoje polemické poznámky a konštatovania až zbytočne rigidnými slovami, za ktorými sa dajú vybadať neraz subjektívne postoje či animozity. Opakujem však, a pripúšťam, že sa v tomto svojom konštatovaní môžem myliť. Je to veľmi citlivá, delikátna, niekedy až bolestná otázka – a nielen v oblasti literárnej vedy.

V práci sa nachádza niekoľko drobných faktografických nepresností, ktoré však neovplyvňujú jej celkový pozitívny prínos (Hudák – Hudek, Šimečkovovo obnovenie poriadku). Záverom chcem vysloviť presvedčenie, že Bátorovej monografia bude hrať dôležitú, nezastupiteľnú úlohu pri ďalšom analytickom a „takpovediac“ filozofickom poznávaní a interpretovaní dejín slovenskej literatúry, literárnej kritiky i teórie. To však lepšie posúdia príslušní odborníci. Okrem vlastného obsahu, s ktorým nemusí každý súhlasiť, autorka totiž v monografii otvára mnoho odborných i etických problémov ďalšieho výskumu, no najmä kladie otázky a v pozitívnom zmysle provokuje odbornú alebo zainteresovanú čitateľskú verejnosť, aby hľadala na tieto otázky odpovede. Znova si tu pomôžem vlastným poznaním z historického výskumu: Správne položená otázka má dakedy dôležitejší význam a väčší inšpiratívny potenciál než hocijako dobre či autoritatívne formulovaný záver.

JURAJ MARUŠIAK

Najnovšia publikácia Márie Bátorovej má ambíciu byť prácou zhrňujúcou doterajší intenzívny a dlhoročný výskum fenoménu alternatívneho umenia alebo alternatívnej kultúry, ako sa tento termín používal napríklad pri príprave *Slovníkovej příručky v pražskom Ústave pro soudobé dějiny AV ČR*, ktoré sa začali na konci 90. rokov 20. storočia (hoci vyšla až takmer o dve desaťročia neskôr), ako aj v prvom pokuse o syntetické spracovanie skúmaného fenoménu z roku 2001¹. V tom čase autori spravidla mali problémy prekročiť úzke horizonty jednotlivých disciplín, preto napr. pri príprave spomínanej *Slovníkovej příručky* boli iba v minimálnej miere využívané poznatky z iných vied okrem histórie a čiastočne politológie. Kniha si kladie za cieľ rozšíriť poznanie problematiky optikou uzavretej, ohraničenej, jednotlivej vedy k širšiemu skúmaniu v interdisciplinárnych súvislostiach.

Z perspektívy politológa a historika považujem za prínosné, že autorka sa podujala skúmať vzťahy medzi umením a politickou sférou, resp. mocenskými štruktúrami nielen ako čisto literárny fenomén. Správne poukazuje, ako umenie, osobitne v rokoch politickej neslobody, predstavovalo sféru, ktorej sa podarilo uchovať určitú autonómiu a ktorá dokonca v mnohých prípadoch nahrádzala politiku. V podmienkach strednej Európy sa literatúra stala politickým fenoménom už prinajmenšom od 19. storočia. Preto nie je náhodou, že výskum slovenského politického myslenia 19. storočia sa stal nielen doménou historikov, ale paralelne, ak nie aj dominantne, i filozofov a literárnych vedcov. Pre historika a politológa je veľmi dôležité poznať nielen to, čo sa dialo, prečo

¹ Kocian, Jiří (ed.). 2019. *Tematická příručka k československým dějinám 1948 – 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 547 – 568; Alan, Josef (ed.). 2001. *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*. Praha: NLN.

sa to dialo, ale aj ako sa to dialo. Práve tu vidím úlohu literárnych textov ako nezastupiteľnú, napr. v prípadových štúdiách venovaných Dominikovi Tatarkovi.

V akademickom prostredí si niekedy neuvedomujeme, aká priepustná je hranica medzi spisovateľom a historikom. Dobrý historik musí, podobne ako dobrý spisovateľ, byť aj dobrým rozprávačom. Spisovatelia i historici ponúkajú príbehy ľudí – jednotlivcov i celých komunit. Aj preto nie je málo príkladov, keď významní historici boli zároveň aj spisovateľmi. Je dôležité rozumieť, že nielen samotné dielo a jeho obsah fungujú v rozličných dobových kontextoch, čo nám umožňujú jeho obsah opakovane „prerozprávať“, ale aj osobnosť autora a jeho skúsenosť je súčasťou, objektom i aktérom historických procesov. Historickou udalosťou, ktorej význam si uvedomujeme až s časovým odstupom, môže byť vznik literárneho diela. Rovnako však jeho napísanie alebo vydanie môže byť intencionálnym alebo neintencionálnym politickým aktom.

Spisovateľ síce nepoužíva vedecké prístupy, ale je svedkom i rozprávačom historických udalostí, ktoré zaznamenáva a interpretuje. Literárne dielo je zároveň aj médiom, ktoré kultivuje a neraz aj vytvára tradície a významy. Kolektívna pamäť sa vytvára aj prostredníctvom umenia. Dokonca vo väčšine prípadov je omnoho dôležitejšie pre vytváranie kolektívneho povedomia než práce akademikov, keďže zasahuje omnoho širšie spektrum recipientov ako veda.

Napokon samotná literatúra a sféra umenia sú rozličným spôsobom súčasťou dobových, nielen ideologických, ale aj inštitucionálnych vzťahov. Umenie sa tak, najmä v podmienkach nedemokratických režimov, stáva súčasťou ideologického aparátu a predmetom nadštandardnej pozornosti totalitných diktátorov. Kniha Márie Bátorovej taktiež pripomína, ako dôležité je skúmať napr. aj kontexty marginalizácie, zabúdania či vylučovania proskribovaných autorov z verejného života. Autorka si kladie veľmi náročnú úlohu premyslieť, kedy a ako hovoriť také pojmy ako dissent a vnútorná emigrácia, čo je pomerne zriedkavý, ak nie ojedinelý prístup v slovenskom a českom kontexte. Tu vidím priestor pre interdisciplinárne výskumy.

Druhá dôležitá dimenzia je geografická. Umenie, vrátane alternatívneho, nemožno skúmať iba z hľadiska jeho mocenských súvislostí, je dôležité, aby sme aj kultúrne procesy vnímali v širších regionálnych či európskych súvislostiach. Tento trend je v súčasnosti veľmi žiaduci, určite bude dôležitý aj pre autorov z iných odborov, napr. histórie a politológie, ktorí sa snažia zasadiť politické myslenie dissentu do širších európskych a transnacionálnych súvislostí. Preto si myslím, že túto knihu by si nemali prečítať iba literárni vedci.

Napokon, ako sa hovorí, „last but not least“, zaujala ma veľmi provokatívna predposledná časť hlavnej štúdie predkladanej monografie, kde si autorka všíma mocenské vzťahy v súčasnom akademickom prostredí Slovenska, ktoré prispievajú k deformácii, ba až deštrukcii spoločenskovedného a humanitného výskumu. K tejto téme sa vracia aj v poslednej prípadovej štúdiu venovanej totalitným praktikám v umení a literatúre na Slovensku. Fragmentáciu diskurzu a likvidáciu dialógu však, žiaľ, znova možno vnímať v širších kontextoch úpadku verejnej debaty, či už na úrovni politiky alebo médií.

Kniha si nekladie nároky priniesť konečné a jediné správne odpovede napriek tomu, že má jednoznačne syntetický charakter. Jej mimoriadny prínos vidím v tom, že otvára nové otázky a smery bádania a nabáda k dialógu medzi rozličnými vednými disciplínami. Je teda nielen syntézou, ale aj metodologickým návodom, a preto si zaslúži, aby s ňou pracovali aj ďalšie generácie výskumníkov obdobia 19. až 20. storočia.

SILVIA MIHÁLIKOVÁ

Je pre mňa veľkou ctou a potešením, že ma moja vzácna kolegyňa a dovoľm si povedať aj môjmu srdcu blízka priateľka prof. Mária Bátorová, pozvala, aby som povedala pár slov pri príležitosti prezentácie jednej z jej mnohých publikácií. Všetci vieme, že diapazón záujmu a zároveň odborného

pohľadu a analýzy literatúry z pera Márie Bátorovej je skutočne široký a významne obohacuje nielen literárnu vedu a ďalšie sociálnovedné disciplíny, ale svojimi prozaickými a poetickými dielami prispieva k nášmu poznaniu a precíteniu okolitého sveta, našich vzájomných vzťahov a celkového vývoja spoločnosti. Literárna komparatistika a rozmanité kontexty textov patria medzi srdcové témy dlhoročnej plodnej práce Márie Bátorovej, či už v rámci jej vlastného vedeckého bádania, ale aj inštitucionalizácie skúmania kontextov a komparatívnych štúdií na pôde literárnej vedy, pričom tieto aktivity presahujú nielen hranice vedných disciplín, ale aj hranice nášho geografického priestoru. O tom svedčí bohatý medzinárodný ohlas na jej dielo a celý rad medzinárodných projektov a spolupráce s renomovanými zahraničnými akademikmi a inštitúciami. Nezabúdajme pritom ani na činnosť Márie Bátorovej v rámci viacerých významných literárnovedných a pedagogických inštitúcií, v ktorých aktívne pôsobila a významne ovplyvnila ich fungovanie. Hoci mnohé z týchto mojich konštatovaní môžeme nájsť vo vedeckých charakteristikách a rôznych podobách Máriinho životopisu, nemôžem nespomenúť, že hovorím predovšetkým o láskavej a mimoriadne vnímavaj a citlivej žene, s ktorou je radosť sa stretnúť a hovoriť niekedy pri poháriku vína alebo kávičke, a to nielen o literatúre a jej kontextoch, aj keď v jej prípade to inak ani nejde, ale najmä o živote, o spoločnosti, v ktorej sa pohybujeme, a predovšetkým o tom a o tých, čo sú jej najbližšie, teda o rodine.

Záverom úvodu chcem teda poďakovať za možnosť povedať týchto pár slov a byť súčasťou dnešnej prezentácie okrem iného aj modelov interpretácie alternatívneho umenia. Teraz iba pár slov, stručný pohľad na históriu vzťahu literatúry a sociológie – sociológia ako vedná disciplína sa nikdy nevyhýbala úvahám o vlastnom vedeckom statuse, o otázkach spätých s tematizovaním reality v súvislosti s používaním vlastných metód skúmania sveta a reality okolo nás². Analytická orientácia sociológie, ktorá si zakladá na metodickom aparáte zdôrazňujúcom rôzne podoby merania, klastrov, regresných kriviek, agregovaných vzorcov a podobne, predstavuje scientizáciu sociológie. To síce korešponduje s modelom prírodných vied a aj ekonómie a umožňuje sa pozrieť na kvantitatívnu povahu sociálnej reality, ale zároveň „tajne eliminuje vlastného pôvodcu dát, s ktorými pracuje – teda jednotlivca“ (Petrušek 1992, 90). Možno však konštatovať, že napriek všetkým doterajším sporom o charakter sociológie ako vednej disciplíny ide primárne o rekonštrukciu a interpretáciu názorov, hodnôt, orientácií a postojov ľudí, teda ich rozprávaní, rozhovorov, ktoré nám sprostredkujú poznanie sociálnej reality a ktoré je následne možné aj kvantifikovať. Rozprávanie/narácia je bežnou súčasťou sociálneho sveta a procesy, ako napr. socializácia, formovanie skupinovej kohézie, vznik politických a sociálnych konfliktov, sa bez ich interpretácie nezaobídu, rozprávanie je vlastne formou sociálneho konania. „Kontakt s realitou založený na ‚zbere dát‘ je v podstate transformáciou rozprávaných príbehov do schémy, ktorú určuje sociológ bez toho, aby rešpektoval ich zmysel a význam pre rozprávača“ (Alan 1996, 18). Ak teda chceme uvažovať o vzťahu sociológie a literatúry, nevyhneme sa rôznym prístupom a ich kritike na jednej strane z pera stúpcov tzv. soft dát a nadšencov naratívnych metód, na druhej strane kvantitatívnych zdôrazňujúcich nevyhnutnosť sofistikovaných štatisticko-matematických analýz. V mojom príspevku som sa pokúsila sumarizovať známe paradigmy a koncepty, ktoré ostávajú sústavne predmetom diskusií a kontroverzií vykladačov ne/vedeckosti sociálnych vied, a teda aj sociologických analýz. Sociológia literatúry sa vo všeobecnosti v súčasnosti považuje za špeciálnu sociologickú disciplínu, ktorá sa zaoberá:

² R. Rorty upozorňuje, že uvedené adjektíva máme „sklon považovať za synonymá“ a ďalej konštatuje, že: „[s]tarosti s ‚kognitívnym statusom‘ a ‚objektivitou‘ sú charakteristické pre sekularizovanú kultúru, v ktorej vedec nahradil kňaza.“ Pozri Rorty, Richard. 1991. Veda ako solidarita. In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava: Archa, 193.

1. vzťahom literatúry a spoločnosti, a to ako vzťahom spoločnosť – literatúra (determinácia literárneho diela sociálnou skutočnosťou), tak vzťahom literatúra – spoločnosť (sociálne pôsobenie literárneho diela);
2. sociálnymi obsahmi literárnych diel (čo literárne dielo vypovedá o spoločnosti);
3. literatúrou ako inštitúciou (za akých sociálnych podmienok literárne dielo vzniká, rozširuje sa a ako je prijímané). Zároveň je sociológia literatúry subdisciplínou všeobecnejšej sociológie umenia a sama má pomerne dobre rozvinutú subdisciplínu sociológie románu³. Sociológia literatúry sa v súčasnosti často prelína a úzko súvisí so sociológiou masovej kultúry a masovej komunikácie.

Základným spojivom medzi rôznymi podobami skutočnosti, z ktorých jeden je generovaný praktickým konaním na úrovni každodennosti, druhým je teoretické myslenie na úrovni vedy a tretím je rozprávanie (v literatúre), je *jazyk*. Jazyk vlastne umožňuje konfrontáciu a komunikáciu medzi rôznymi podobami skutočnosti.

Lenže literárne dielo nie je len verbálnou reprodukciou sveta, ako nám to často dokazujú práce M. Bátorovej, ale ide o verbálne produkty autorky – ktoré sa takto stávajú partnerom sociológov, ich záujmy sú veľmi podobné, hoci spisovateľka vo svojom diele viac odhaľuje vlastné vnímanie sveta, menej ako sociológovia si nárokuje na súhlas s vlastným videním sveta, ale rovnakou mierou sa usiluje o porozumenie – zjednocuje ich úsilie porozumieť zaužívaným prejavom života, snaží sa o rekonštrukciu zmyslu a významu praktického konania a často pritom ide o politickú dimenziu každodenného konania. Práve preto literárne dielo M. Bátorovej nie je pre sociológiu iba sociálnym faktom, ale je aj substitúciou skúsenosti.

Pri pohľade na formovanie sociológie nás určitým spôsobom zaskočí, ako pevne je ukotvená v národnej kultúre aj napriek faktu, že od čias „otcov zakladateľov“ sociológie (Comte, Spencer, Marx) ašpirovala na vytváranie univerzalistických koncepcií, ktoré presahovali národné hranice a platia pre novodobú spoločnosť ako celok. Inštitucionálne a myšlienkově sa však formujú v konkrétnom národnom kontexte, ktorý výrazne ovplyvňoval jej rôzne podoby, určoval jej tradície a podieľal sa na jej inklinácii k národnej autonómii, resp. formovaniu národnej identity.

Základné paradigmy, smery skúmania v rámci sociológie literatúry obsahujú spomínané kontexty literárnej komparatistiky, napr. od sociognozeologickej paradigmy, ktorá zdôrazňuje informačnú funkciu literatúry a jej ďalšie sociálne funkcie, až k *inštitucionálnej paradigme*, ktorá tvrdí, že literatúra nie je akýmsi vonkajším aspektom spoločnosti, ale je jej priamou súčasťou, je sama spoločnosťou, je sociálnou inštitúciou medzi inými sociálnymi inštitúciami a je teda podriadená rovnakým sociologickým zákonitostiam ako všetky ostatné normatívne určené a kontrolované sféry spoločenského života. Pre túto orientáciu skúmania nie je podstatné literárne dielo a už vôbec nie jeho obsah či abstraktne poňaté sociálne funkcie, ale celok sociálnych interakcií. V inštitucionalistickej paradigme sociológie literatúry ide o skúmanie reťazca: *umelec* (jeho sociálny pôvod, spoločenské prostredie, sociálne postavenie, prestíž, procedúry vstupu a vylučovania z literárneho spoločenstva, skupiny literátov) – *dielo* (dielo ako vec, teda ako kniha a ako tovar, nakladateľstvá a vydavateľstvá ako činnosti, tvorcovia vkusu, literárna kritika ako inštitúcia, cenzúra a cenzori, tzv. *gatekeeperi*, vzťah diela a štátu, mecenáš ako sociálna inštitúcia) – *čitateľ* (čitateľský vkus, sociálna štruktúra čitateľov, očakávania a prijatie diela čitateľmi, knižnice, predaj kníh a prístup k literárnemu dielu).

Z toho, čo som uviedla, vyplýva, že v súčasnosti je nevyhnutné uznať nielen multiparadigmaticosť sociológie, a teda aj sociológie literatúry, ale aj jej reálnu metodologickú heterogenitu, prípadne, ak to poviem menej účtivo, – priznať jej právo na metodologický eklekticismus. Ak si

³ Napr. Bachtin, Michail Michajlovič. 1980. *Román jako dialog*. Praha: Odeon.

vezmeme akýkoľvek sociologický text, nakoniec zistíme, že sociológovia sú primárne rozprávačmi, narátormi, story-tellermi. Týmto málo úctivým konštatovaním na vrub vlastnej vednej disciplíny si dovoľm ukončiť môj príspevok a veľmi pekne ďakujem za pozornosť.

TATIANA SEDOVÁ

Pred časom, pri príležitosti životného jubilea Márie Bátorovej, vyšiel zborník *Komplexnosť tvorivosti* (Renáta Bojničanová – Tamara Šimončíková Heribanová (eds.). 2020. Bratislava: VEDA SAV) mapujúci rozličné aspekty Bátorovej tvorby, a to vedeckej i literárnej. Bolo by nosením dreva do lesa opakovať to, čo už povedali iní a lepšie. Zborník je však aj exemplifikácia, že Bátorovej metóda má svojich nasledovníkov, čo je vždy potešiteľné zistenie, lebo kontinuita, nadväzovanie v našich disciplínach nepatrí k pestovanej cnosti v našej akademickej obci. V tomto smere treba spomenúť K. Zechelovú *Od textu ku kontextu – od kontextu ku komparácii*, ktorá osvetľuje Bátorovej interdisciplinárnu metódu s dôrazom na významovo-štruktúrnu povahu umeleckého diela, antropologický a psychologický aspekt výskumu a analýzu difúzie autorského subjektu v diele, pričom aplikuje Bátorovej metódu na vlastný výskum komparácie prozaickej tvorby A. Schnitzlera a S. Zweiga. Otázke metódy v diele M. Bátorovej sa venuje aj R. Gáfrík, ktorý vo svojej štúdií približuje odkaz D. Ďurišina, jeho premeny v súčasnej komparatistike a pripomína, čo ostalo živé z jeho konceptuálnej sústavy (medziliterárnosť a medziliterárne spoločenstvo, recepcia, dejiny prekladu). Metodologické inštrumentárium M. Bátorovej hodnotí ako motivované antropologickým obratom v literárnej vede D. Ďurišinom, ale na rozdiel od neho podčiarkuje, že M. Bátorová sa orientuje na autora a kontextualizáciu, spočívajúcu v tematickej analýze diela, po ktorej ju kontextualizuje typologickými vzťahmi k iným dielam a k literárnym javom vo svetovej literatúre. A dodávam nielen literárnym, ale aj výtvarným (napr. Edvard Munch).

M. Bátorová je typom tvorivej, premýšľavej, erudovanej a rozhladenej autorky, čo demonštruje aj jej posledná monografia s názvom *Kontexty a komparatistika v literárnej vede (Model interpretácie alternatívneho umenia)*. V tejto práci sumarizuje a charakterizuje svoju metódu výskumu, odkazuje na jej domáce aj zahraničné inšpirácie. Svojím zámerom sa vyhraňuje voči postmoderným hybridizáciám a prístupom, ktoré eliminujú autora a text pokladajú v jeho znakovnej materiálnej podobe za prameň ničím neobmedzenej produkcie významov, ktoré im arbitrálne pripíše recipient.

M. Bátorová obhajuje autoritu pôvodcu diela, autora a jej trojčlenka *autor – text – čitateľ* sa pridáva hermeneutického výkladu rozumenia poučeného Gadamerom (odkazy na vzťahy medzi časťou a celkom, predporozumením, pravdivosťou). Jej optika vo veci tzv. smrti autora, jednej z mnohých postmodernou ohlasovaných smrtí, je podmienená reláciami a siločiarami historickej perspektívy, lebo ako tvrdí, ignorancia autorstva je aj nástroj manipulátorov kultúrneho poľa. „Strata či intencionálne teoreticky zdôvodňované zamedzovanie uznania skúmania autorstva, jeho podceňovanie, vynechávanie a označovanie interpretácií, ktoré autora berú do úvahy za zastarané, nemoderné, nepotrebné, pozitivistické a zbytočne psychologizujúce, je absurdné“ (Bátorová 2022, 39). Tu sa mi žiada poznamenať, že Bátorová dostatočne nedoceňuje Umberta Eca so zreteľom na interpretáciu, lebo je rozdiel medzi empirickým autorom, jeho intenciou, zamýšľanou intenciou a intenciou vyjadrenou textom ako konečnou množinou znakov.

Tento aspekt, aspoň mne sa tak zdá, nie je dostatočne akceptovaný a rozpracovaný v Bátorovej kontextuálnom komparatívnom prístupe. To je však len poznámka na okraj, ktorá neuberá na zaujímavosti a produktivite Bátorovej literárnovedných analýz alternatívnej disidentskej tvorby. Kľúčovou otázkou je prístup interpretácie ku kontextu ako súčasti komunikačného procesu. Podľa nej kontext spoluverifikuje význam skúmaného textu a svoju kontextualizáciu, ktorá vyvážuje literárny artefakt – text len z výlučne literárneho kánonu smerom k iným humanitným

a sociálnym disciplinám. Legitimizáciu svojej metódy nachádza aj u amerického literárneho vedca H. H. Remaka (vedúci katedry germanistiky a stredoeurópskych štúdií, ktorý podčiarkoval, že porovnávacía literatúra sa netýka vplyvov, ale ide o výklad a výskum literatúry z nadnárodného hľadiska).

Podľa autorky skúmame „diela tak, že (de-) a (re-) konštruujeme text, jeho doterajšie zaradenia, žánrové aj kanonické, a určujeme nové miesto, a to často s inými, analýzou podloženými charakteristikami skúmaných diel vo vývine“ (ibid., 46). Tento postup jej umožnil charakterizovať dva typy slovenskej moderny a v prípade Dominika Tatarku uviedla v rozpore so zaužívaným kliše argumenty o jeho type existencializmu, o tom, že nebol ateista, ani len občan, že nepatrí k postmoderne a jeho dielo nie je pornografiou (ibid., 71). Pre komparatistické štúdie Bátorová nachádza zdôvodnenie v tom, že poskytujú presnejšie videnie predmetu skúmania ako len výskum jednotlivého.

Jej vlastný bádateľský výskum literárnych artefaktov s akcentom na diela neadekvátne vykladané, aj odsúvané a zamlčované, odkazuje na otvorený problém, ako písať dejiny literatúry na Slovensku. Pre Bátorovú je rozhodujúce preukázať a zdôvodniť interpretáciu len a len na základe textu (ibid., 77). A proti postmodernému odmietaniu pravdy, ako epistemickej hodnoty, M. Bátorová pojem pravdivosti háji aj na poli literárnovedných výskumov. Jej prínos na poli teórie spočíva aj v tom, že na pozadí svojej metódy interpretácie odmieta marginalizáciu tzv. malých literatúr. S obdivuhodnou húževnatosťou odmieta infláciu prefabrikovaných literárnych interpretácií. Jej akcent na text a jeho výpovednú silu bazíruje na presnosti, teda tej cnosti, o ktorej písal Italo Calvino. Hoci si myslím, že si je vedomá rozdielu medzi lingvistickým vyjadrením a neuchopiteľnosťou zmyslovej skúsenosti, jej príklon k textu a nesúhlas s jazykovým morom, ktorý sa prejavuje „ako strata poznávacej sily a bezprostrednosti, ako automatizmus, ktorý sa snaží zrovnať výrazy na najobecnejšie, odťažité formule, rozpustiť významy“ (Calvino 1996, 86). Pre metodológa vedy bude však jej metóda, charakteristiky, ktoré prezentuje daná monografia, zrejme príliš mozaikovitá, ba až eklektická, veď napokon sama M. Bátorová hovorí, že neaplikuje jednu teóriu, ale vyberá si „z teórií ich časti odôvodnene a podľa potreby“ (ibid., 79).

Bátorová sa netvári, že vykopáva kamenné, nemenné pravdy, ale jej postup formuje priestor pre nové pohľady, pričom nerezignuje na problematiku pravdivosti literárneho diela, čo doslova ide proti hlavnému prúdu. Jej uvažovanie sa vyhýba extrémom paralyzujúceho subjektivismu a aj naivnému objektivismu, hoci mnohé problémy spojené s platnosťou interpretácie literárnych textov ostávajú otvorené. Napríklad otázka pravdivosti literárneho textu – ide tu o epistemic-kú poznávaciu hodnotu vyjadrenú textom, sprostredkovanú príslušnými kontextami, alebo ide skôr o pravdu v zmysle alethea? Osobne by ma zaujímalo, aký rozsah daných kontextov pokladá M. Bátorová za postačujúci pre adekvátnu interpretáciu? To sú však len moje otázky a osobné videnie problémov, ktoré vyplynuli z uvažovania nad jej metódou.

Prirodzene, jej vedecké postupy a názory nemusia každému vyhovovať, už vonkoncom im nemusí pritakávať, ale ani jej oponenti jej nemôžu uprieť, že na každom úseku svojej tvorby, od vedeckej ako literárnej vedkyne, germanistiky, slovakistiky a esejistiky vykonala kus intelektuálnej práce. Je zložitým jednoznačne určiť Bátorovej tvorivý typ, nájsť pre jej dielo, vedecké i umelecké, presné a všetkými bádateľmi uznané miesto v literárnej vede a tvorbe. Ide o dielo, ktoré sa vyznačuje všestrannosťou, intelektuálnou poctivosťou a zanietenosťou. Intelektuálna hĺbka sa snúbi s erudíciou, s jasnozrivosťou, ale aj citovosťou a citlivosťou. Tieto akordy zaznievajú v Bátorovej prozaických dielach a poézii, ale osobnostné nasadenie a autentickosť sú doslova hmatateľné aj v jej vedeckých literárnych prácach a esejistike. Aj posledná vedecká monografia je toho dokladom. Možno len jedna poznámka k názvu. Podtitul totiž znie *Model interpretácie alternatívneho umenia*. To sa mi zdá príliš ambiguitný názov, lebo v knihe ide o literatúru, o literárne diela, a tak by

som asi volila presnejší názov smerom k literatúre mimo oficiálneho kultúrneho priestoru. Alebo mimo ideologického diskurzu.

Chcem ešte raz zdôrazniť, že prínos Bátorovej metódy a postupu spočíva aj v tom, že presahuje sféru osobnú, intímnu smerom k nadosobnému, spoločenskému a ľudskému v najlepšom zmysle slova.

Stavanie mostov medzi domovom, jeho kultúrou, najmä tou literárnou, a svetom tiež patrí ku kľúčovej dimenzii Bátorovej tvorby, ktorej sa napriek prekážkam rozhodne pridrža, ako aj svojich metodických či osobných zásad.

ODPOVEDE MÁRIE BÁTOROVEJ

Vážené kolegyně a kolegovia, dovoľte mi, kým budem odpovedať na otázky, ktoré sú podnetom do diskusie, poďakovať sa vám, že ste prišli na prezentáciu knihy a zaujíma vás jej téma. Ďakujem tiež všetkým, ktorí sa na knihe podieľali, na jej výrobe a konštitúcii (grafičke Eve Kovačevičovej, redaktorky Mgr. Zuzane Kopeckej, PhD., prekladateľovi Davidovi McLeanovi, recenzentom prof. Bogusławovi Bakułovi a doc. Jánovi Gallikovi) a najmä vydavateľstvu VEDA, pod ktorého gesciou sa koná aj táto prezentácia. Predovšetkým ďakujem tu prítomným kolegom zo štyroch disciplín, ktorí sa v rámci grantu VEGA v Ústave svetovej literatúry SAV ako spoluriešiteľky (prof. Miháliková, prof. Sedová, dr. Kopecká) podieľali na riešení otázky interdisciplinariny vo výskume literárnej vedy, v rámci nej aj literárnej moderny a komparatistiky, ďalej tým, ktorí spolupracovali na možnostiach výskumu účasťou v projektoch, na konferenciách referátmi, ako editori blokov publikovaných z tohto výskumu v *Stredoeurópskych pohľadoch*. Taktiež mojim doktorandkám, ktoré vo vlastnom výskume produktivitu tejto metódy vyskúšali a práce obhájili s vynikajúcimi posudkami, takže vyšli knižne (o rakúskej moderne Mgr. Katarína Zechelová, PhD. 2017. v nem. vydav. Verlag für wissenschaftliche Literatur Frank & Timme, Berlin; o nemeckej moderne dr. Tamara Šimončíková Heribanová, PhD. 2022. Bratislava: Vyd. SSS; porovnanie slovenskej a českej moderny priniesla Mgr. Zuzana Kopecká, PhD. 2022. Bratislava: VEDA SAV). Tento rad vynikajúcich kníh a štúdií prednesených počas štúdia na konferenciách doma i v zahraničí možno považovať za školu, ktorú vytvorila metóda, o ktorej je dnes reč. Nesmiem pri ďakovaní zabudnúť na malé, ale sústavné domáce „kolokviá“ k metódam a teóriám z disciplín archeológie, politológie a dejín umenia.

Myslela som si, že „pokropíme“ nejakým vedeckým citátom túto novú publikáciu na cestu k odborníkom a že každý z kolegov povie pár slov na margo vzťahu literárnej vedy a vlastnej disciplíny. No som úprimne dojatá dlhými odbornými referátmi, ktoré ešte raz precizujú interdisciplinaritu vo vzťahu k literárnej vede. No nielen to. Z oblasti literárnej vedy uviedol Ján Gallik celú genézu problematiky a postupné narastanie potreby kombinácie známych teórií, ako aj zdôraznenie optiky, ktorou sa nikto na týchto autorov doteraz nepozrel. Rovnako významný je pre mňa pohľad historika Ivana Kamenca a politológa Juraja Marušiaka, ktorý spomenul prínos knihy aj pre politológiu, keďže sa zaoberá disentom a rovnako sústavne sleduje aj dynamiku domácej a zahraničnej politiky. Zdôraznil časť knihy, ktorá je polemická a kritická k praktikám dneška. Taktiež Silvia Miháliková veľmi precízne dokladá existujúci vzťah medzi sociológiou a naráciou, literárnym dielom. Tatiana Sedová dokonca formuluje otázky, ktoré smerujú k želanej a predpokladanej diskusii vo vedeckých kruhoch. Musím povedať, že som za posledné roky takýto vedecký diskurz nezažila a že som zaň skutočne veľmi vďačná.

Pokúsím sa teda postupne a krátko na otázky odpovedať. Upozorňujú totiž na to, že napriek tomu, že som sa usilovala rozčleniť problematiku na kľúčové problémy a tie osvetliť, predsa len treba asi k nim ešte všeličo podstatné dodať.

Prvá otázka ku skúmaniu autorstva (smrť autora – M. Foucault precízne teoreticky, R. Bartes esejisticky – uvádzam a vysvetľujem dosť podrobne v kap. IV na s. 37 – 40), metóda výskumu, o ktorej dnes hovoríme, sa odvoláva na model semiotickej Nitrianskej školy, kde bol autor súčasťou výskumného poľa a čitateľ bol anonymný. Kontexty (realita a tradícia) sú obmedzené a nie sú ťažiskové. Text má byť (podľa F. Mika) zážitkový. Od týchto teórií idem ďalej, keďže text autora považujem za ťažiskový, podrobený vecnej a racionálnej literárnovednej analýze, s možnosťou hľadať a nachádzať významy, ktoré sú čo najbližšie k pravde, k intencii autora. (Áno, tu sa rozchádzam s U. Ecom, to aj zdôvodňujem v XI. kapitole Polemika koncepcií). Všimnime si, že nikde neuvádzam, že táto z textu vyskúmaná, autorská intencia – pravda, je epistemická, ale uvádzam, že sa len približuje k pravde. Epistemické pravdy sú súčasťou doktrín a ako na to upozorňuje Foucault, sú následne podstatou moci. Od tohto máme ďaleko. Naše analýzy sú otvorené, avšak nie anonymné. Čitateľ v našom interpretačnom modeli, ako na to upozorňujem, tiež nie je anonymný, je to poučený čitateľ – výskumník, ktorý vedome zapája do výskumu to, čo potrebuje. Tu sme pri otázke č. 2 – eklekticizme (bezzásadové, nesúrodé, mechanické vyberanie a spájanie rôznorodých prvkov rozličných smerov, teórií, názorov, netvorivé, kompilujúce atď.). Ak chce vedec použiť teórie a vybrať si z nich, musí ich poznať. Slovo eklektický má výrazne negatívny význam a stojí v príspevku Tatiany Sedovej významovo v opozícii k jej ostatnému hodnoteniu prínosu. Aj preto sa s ním nedá stotožniť a zamyslieť sa prípadne nad jeho opodstatnením. Totiž použitie viacerých teórií literárnej vedy, teórií z oblasti filozofie, ktoré sa zaujímajú o pojmy zmyslu, pravdy atď., historiografie, sociológie a i., sú vo vedách legitímne, ak sú odôvodnené. Neznamenajú eklektické skúmanie, ani nesmerujú k epistemickej, manipulujúcej pravde. Ako čiastkový príklad výskumu pravdy, smerujúci k ne-epistemickej pravde, uvediem Gadamerov podnet k dialógu (dielo *Pravda a metóda*, ktoré citujem v knihe). Moja predstava „pravdy“ – významu textu sa utvára v dialógu s „TY“, ktorého predstava pravdy textu môže byť úplne iná. Gadamer tu ustupuje zo svojich pozícií podľa môjho názoru príliš do úzadia, preto som zaradila do procesu skúmania kontexty, ktorých skúmanie by mohlo napomáhať argumentácii pre význam textu zistený literárnovednou analýzou. Tomuto procesu skúmania sú nápomocní súčasní teoretici, ktorých citujem, nemecký historik W. Koselleck a Q. Skinner, ktorý patrí ku Cambridgskej škole. Otázka na kontexty a ich počet závisí od jednotlivých skúmaných autorov, čo sa dá v jednotlivých monografiách ľahko identifikovať. Americký komparatista H. H. Remak uvádza ešte väčšie množstvo kontextov, ako ich uvádza náš model.

Otázka č. 3: spontánna úvaha smerovala k zúženiu nazerania a použitia tejto teórie len pre literárne artefakty (najmä v názve knihy). Do výskumu zapojená porovnávacía literárna veda (ako nadstavbový prvok schopný, cez teoretické inštrukcie D. Ďurišina, konektovať slovenské literárne diela s inými umeniami a aj so svetovou umeleckou – výtvarnou – scénou, napr. diela E. Muncha), ako aj literárna moderna, umožnili porovnaní literárnych a výtvarných artefaktov, pričom tieto dve umenia majú aj podobné výskumné pojmoslovie. T. Sedová spomína E. Muncha, no v porovnaníach je aj A. Jaszusch a akčné umenie či performance. Čiže v názve použitý výraz „umenie“ je premyslený pojem.

Na záver môjho vstupu by som rada vysvetlila ešte dvojjazyčnosť tejto práce. Ide v prvom rade o začlenenie slovenskej literárnej vedy, literatúry a kultúry do širšieho rámca cez dnes všeobecne používaný a zrozumiteľný jazyk angličtinu. Prvá časť práce sumarizuje výsledky výskumu z celého obdobia môjho výskumu výrazných autorov, a síce do roku 2012, keď vyšla posledná monografia o jednom autorovi – Dominikovi Tatarkovi. Dve z troch monografií o autoroch slovenského disentu vyšli v edícii PETER LANG/VEDA SAV, s distribúciou do knižníc celého sveta (r. 2004 o Hronskom v nemeckom jazyku, r. 2015 o Tatarkovi v anglickom jazyku). Všetky tri monografie (patrí sem aj monografia o Pavlovi Straussovi), ktoré sme nazvali *kontextové*, môžu byť hrdé na prvenstvo v oblasti literárnovedného diskurzu slobodného skúmania po roku 1989. Po roku 2012 nastalo ich 10 rokov trvajúce medzinárodné diskusné fórum vo forme štúdií k jednotlivým

bodom a časťami stále znova overovaného, utvárajúceho sa teoretického modelu v rozličných jazykoch a na rozličných domácich aj medzinárodných fórach. Štúdie dokazujú, ako je tento typ interpretácie schopný fungovať aj čiastočne, čiže mimo komplexnosti teoretického modelu. Odovzdaný rukopis nebol celkom v mojich rukách, preto aj rubriky, ktoré bývajú na konci knihy, ako použitá literatúra, výberová bibliografia a menný register, sú „skryté“ v strede knihy. Štúdie vychádzali paralelne aj v slovenských literárnych časopisoch v rámci popularizácie literárnej vedy, no z priestorových dôvodov sú uvedené len v závere, v rubrike Výber z autorkinej bibliografie k téme na s. 176 – 178 a, samozrejme, dajú sa nájsť v slovenských periodikách.

LITERATÚRA

- Alan, Josef. 1996. Narativní paradigma v sociologii. In: Alan, Josef – Petrušek, Miloslav: *Sociologie, literatura a politika*. Praha: Univerzita Karlova – Karolinum.
- Alan, Josef (ed.). 2001. *Alternativní kultura. Příběh české společnosti 1945 – 1989*. Praha: NLN.
- Bachtin, Michail Michajlovič. 1980. *Román jako dialog*. Praha: Odeon.
- Bátorová, Mária. 2022. *Kontexty a komparatistika v literárnej vede (Model interpretácie alternatívneho umenia)*. Bratislava: VEDA SAV.
- Calvino, Italo. 1996. *Americké přednášky*. Praha: PROSTOR.
- Kocian, Jiří (ed.). 2019. *Tematická příručka k československým dějinám 1948 – 1989*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.
- Petrušek, Miloslav. 1992. *Alternativní sociologie*. Praha: KOS.
- Rorty, Richard. 1991. Veda ako solidarita. In: *Za zrkadlom moderny*. Bratislava: Archa.

KONTAKT

prof. PhDr. Mária Bátorová, DrSc.
Katedra mediamatiky a kultúrneho dedičstva
Fakulta humanitných vied Žilinská univerzita v Žiline
Univerzitná 8215/1
010 26 Žilina
Slovenská republika
maria.batorova@fhv.uniza.sk

doc. PhDr. Ján Gallik, PhD.
Ústav stredoeurópskych jazykov a kultúr
Fakulta stredoeurópskych štúdií UKF v Nitre
Dražovská 4
949 01 Nitra
Slovenská republika
jgallik@ukf.sk

PhDr. Ivan Kamenec, CSc.
Historický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
P. O. BOX 198
813 64 Bratislava
Slovenská republika
histkame@savba.sk

Mgr. Juraj Marušiak, PhD.
Ústav politických vied SAV, v. v. i.
Dúbravská cesta 9
841 04 Bratislava
Slovenská republika
polimars@savba.sk

prof. PhDr. Silvia Miháliková, PhD.
Sociologický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
silvia.mihalikova@savba.sk

prof. PhDr. Tatiana Sedová, CSc.
Filozofický ústav SAV, v. v. i.
Klemensova 19
813 64 Bratislava
Slovenská republika
tanasedova@gmail.com